

Marija
Pirjevec

Slovenci v literaturi italijanskega Trsta

Ni naključje, da se je v kozmopolitskem mestu, kakršen je bil Trst, na tem stičišču različnih kultur, religij, jezikov in narodov, razvila dokaj pomembna književnost kot izraz napetosti, kriz in iskanja identitete, tako tipičnih za sodobnega človeka, še posebej tistega, ki živi na meji. Rojstno letnico tržaške književnosti postavlja italijanska literarna zgodovina na konec 19. in v začetek 20. stoletja. Vse do tedaj je bilo mesto ob Jadranu povsem na obrobju kulturnega dogajanja v Italiji, njegova književnost pa v primerjavi z osrednjo epigonska in zamudniška. Prav na prelomu stoletja pa pride do nenadne in temeljne spremembe: na tržaški literarni sceni se pojavi skupina pesnikov, pisateljev in esejistov nedvomnega talenta, ki se uveljavijo v italijanskem in v nekaterih primerih tudi v širšem evropskem prostoru. Mlade tržaške intelektualce veže med sabo predvsem nov odnos do literarnega dela, v katerem ni primarnega pomena estetska lepota ali formalna popolnost, ampak predvsem etična zavzetost, človeškost in resnica.¹ Pri tem ne smemo prezreti še druge vloge, ki so jo pisci, takrat zbrani okrog florentinske revije *La Voce*, imeli znotraj zatohle italijanske kulture tistega časa: prav prek njih je namreč Italija spoznavala sodobno evropsko književnost, v prvi vrsti nemško in skandinavsko. Nekateri med njimi pa so odkrivali tudi slovanski svet, predvsem tistega, ki je bil geografsko bolj oddaljen, medtem ko so bili razen redkih izjem (npr. Angelo Vivante) ravnodušni in pogostoma odklonilno razpoloženi do najbližjih sosedov – Slovencev. Prav ta nezmožnost sprejeti ob sebi »drugačnega«, znebiti se svojih predsodkov in stereotipov, je poleg že omenjenih lastnosti skupna značilnost tiste generacije, ki je ob zatonu habsburške monarhije sprožila v provincialnem tržaškem prostoru kulturno revolucijo.

Na drugi strani pa ni pretirano reči, da je prav slovensko vprašanje eno od osišč, okoli katerega se vrti celotna problematika tega mesta. Od iredentizma pod staro Avstrijo in izredno napadalnega fašizma med vojnama pa do nacionalističnih in municipalističnih gibanj po drugi svetovni vojni se vse do današnjega dne vleče rdeča nit, ki bi ji lahko rekli strah pred slovansko nevarnostjo, odklanjanje priznanja, da so Slovenci del mesta in njegove kulture, prepričanje, da se je treba zapirati v nekakšno duhovno avtarkijo, ki naj bo za vsak stik ali vpliv slovanskega sveta povsem nepropustna. Iz dihotomije – ki raste iz dejstva, da Slovenci z ene strani so, čeprav bi ne smeli biti, in da je celotna političnokulturna zgodovina mesta pogojena tako, da bi jo večina najraje potisnila v ozadje zavesti kot nekakšno bolezen, o kateri ne smeš govoriti – nastaja v tržaški srenji globoka duševna napetost, na katero je že opozarjal antikonformistični duh, kakršen je bil Bobi Bazlen,² beneški psihiater Basaglia pa jo je označeval kot psihopatično stanje.

¹ A. Ara e C. Magris, *Trieste, un'identità di frontiera*, Einaudi, Torino, 1987, s. 13–17; glej E. Guagnini, *Trieste, un'identificazione problematica*, v knj. E. Apih, *Trieste*, Laterza, Bari, 1988, s. 273–303.

² R. Bazlen, *Note senza testo*, v knj. *Scritti*, Adelphi, Milano, 1984, s. 251.

Slovenska stvarnost kljub svoji izobčenosti iz kolektivne zavesti meščanskih slojev tega nadvse meščanskega mesta vendarle vdira, čeprav sporadično, v pisanje njegovih najbolj nadarjenih glasnikov prav zaradi tega, ker je tako rekoč na indeksu prepovedanih tem. Kako naj namreč pisatelj, ki skuša zjeti v svoje delo celotni utrip družbe, v katero je postavljen, zane-marja eno njenih bistvenih komponent, pa čeprav ve, da bi bilo o njej bolj spodobno molčati? Da je to sicer mogoče, je dokazal Italo Svevo (1861–1928), ta nenavadni poslovnež in industrijec, ki je tako rekoč na skrivaj, skoraj pod pultom, napisal vrsto pripovednih del, v katerih je na zgovoren način prikazal razkroj meščanske Evrope ob koncu stoletja in zaton njenih idealov in vrednot. Svevo je v svojih romanih z jedko ironijo sicer prekršil vsa pravila dobrega obnašanja, ki so veljala v njegovem družbenem sloju, le enega se je vestno držal: v njegovem Trstu Slovencev ni, njihova prisotnost in problemi, ki iz nje izvirajo, so skoraj povsem zamolčani. To pa daje slutiti, da pisateljev molk ni samo posledica nezanimanja za slovensko stvarnost, temveč bolj ali manj zavestna odločitev, da se ne gre dotikati tabu teme. Ettore Schmitz, ta poitalijančeni Žid, ki se je s svojim psevdonimom razglašal za nemškega Italijana, je bil že tako preveč razklana osebnost, da bi se mu zdelo primerno soočiti se s slovensko problematiko in kršiti še druga pravila svoje družbe, poleg tistih, ki jih je s svojim pisanjem že tako obilno kršil. Njegova hči Letizia nekje pravi, da »Svevo ni skrival simpatij do socializma, a se ni vpisal v stranko, ki so jo takrat imeli za naklonjeno Slovanom ali Avstriji. Preveč se je namreč čutil Italijana, da bi se odločil za gibanje, ki se je izrekalo za internacionalizem«.³ Judovska skupnost v Trstu, ki je dala mestu izredno veliko tako na poslovnem kot na intelektualnem področju, ni nikdar pokazala posebnih simpatij do Slovencev, posebno tistih, ki so vztrajali v svoji drugačnosti. Tudi v poznejših desetletjih in po strahotah holokavsta ni prišlo med slovenskimi in judovskimi intelektualci v Trstu do pravega dialoga. Med najbolj vidnimi pisatelji, kar se jih je pojavilo v mestu po 2. svetovni vojni, je brez dvoma Guido Voghera (1884–1955), avtor anonimnega romana *Il segreto*.⁴ Značilno pa je, da tako v omenjenem delu kot v obsežnem opusu njegovega sina Giorgia slovenske komponente tržaške stvarnosti – prav kakor pri Svevu – ni ali je potisnjena na rob njunega zornega kota.

Tudi za tržaškega pesnika Umberta Sabo (1883–1957), ki se je pojavil na literarnem prizorišču v prvi polovici stoletja, so Slovenci narod brez prave kulture, družba v povojih, ki ji ne gre posvečati posebne pozornosti. Dovolj je, da omenimo eno njegovih drobnih pripovedi *A Trieste* – avtor jih imenuje »raccontini« – v kateri govori o nekem slovenskem proznem tekstu, ki ga je prebral v italijanskem prevodu. Čeprav gre za eno najbolj znanih Cankarjevih novel – za Hlapca Jerneja – se Saba ob njej pomudi le mimogrede, predvsem zato, da obsodi »mladi nacionalizem« slovenskega dekleta, ki mu je dalo v branje to, po njenem »najpomembnejše delo, kar jih je bilo kdaj napisanih na svetu«. Pesniku se ob tej priložnosti niti ni zdelo vredno pogloblje spoznati sodobnega slovenskega pisca, čigar imena si pravzaprav sploh ni zapomnil, temveč je opravil z njim s kratko, a zgovorno pripombo, »češ da je na svetu veliko del, ki so prav tako lepa ali še lepša od tega«.⁵

³ B. Pahor, *Prvobitne so identitete*, Naši razgledi, Ljubljana, 22. IX. 1989, s. 251.

⁴ Anonimo Triestino, *Il segreto*, Torino, Einaudi, 1961, 1980.

⁵ U. Saba, *Scorciatoie e raccontini*, Mondadori, 1946, s. 137–139.

Čeprav je na drugi strani tudi res, da je Saba, podobno kot že Vivante (1869–1915), v svojih člankih večkrat pisal v prid narodnostne sprave med Slovenci in Italijani ter se odločno postavil proti vsakemu nacionalizmu in rasizmu. Njegovo humanistično prepričanje, da je treba vsakršno rasno sovraštvo brezobzirno preganjati, je povzročilo v Trstu, ko ga je izpovedal na glas, val protestov in kritik, ki so rahločutnega pesnika izredno potrli in zbegali.

Poleg pisatelja in pesnika judovskega rodu, ki se hoče povsem vključiti v italijanski kulturni krog, srečamo v Trstu še drug tip umetnika, ki v svojem bivanjskem jedru nosi prvine slovanskega izvora. To dejstvo ga sili, da nenehno išče svoje korenine, čeprav se pri tem počuti nekoliko nelagodno, kakor da bi počenjal nečedne stvari in kalil kristalno čistost svojega italijanstva. Zato mora to svoje italijanstvo poudarjati kot eksistencialno dimenzijo, ki nima samo etične, temveč predvsem kulturno in civilizatorično vsebino. Prvi in najbolj znani predstavnik tega tipa tržaškega umetnika je Scipio Slataper (1888–1915), človek z latinskimi imenom in slovanskim primkom, ki je kot prostovoljec v italijanski vojski padel na soški fronti in si tako zaslužil zlato medaljo za hrabrost. V svoji pesnitvi v prozi *Il mio Carso* (1912), ki je bolj kot povest avtorjeva osebna izpoved, sreča Slataper med sprehodom v okolici Trsta slovenskega kmeta, ki v burji in mrazu pase svoje štiri krave. V navalu rousseaujevske vzhičenosti nad dobrim divjakom si predstavlja z višine svoje italijanske kulture, ki pa jo obenem čuti že uvelo zaradi njene popolnosti, kako bo tega »barbara«, tega »mongola« popeljal s seboj v mesto in na širna polja ter ga postavil za gospodarja nad bogastvi sveta: »S'ciavo, hočeš iti z menoj? Postavil te bom za gospodarja nad širnimi planjavami ob morju. Daleč je naša ravnina, a morje je bogato in lepo. In ti moraš postati njen gospodar. Zakaj ti si Slovan, sin novega plemena.«⁶

Ta slavna epizoda (slavna vsaj v Trstu) nosi v sebi biblijske odjeke, ki so jih kritiki spregledali, saj je očitno njeno sorodstvo s pripovedjo o hudobnem duhu in njegovih poskusih, da spravi Kristusa v puščavi v skušnjava. Ker govori Slataper v svojem monologu bolj kot kraškemu kmetu Slovanu, ki ga čuti v sebi kot krivdo in obenem tudi kot moč, je navedeni odlomek zgovorna parabola tragičnega položaja marsikaterega tržaškega intelektualca in njegove zavesti o grehu, ki ga je pahnil iz prvinske slovenske nedolžnosti v pregnanstvo italijanske kulture. Pri tem sta vsaj za slovenskega opazovalca zanimivi nevednost in naivnost, s katero pisatelj zaznava in opisuje slovanski svet. Predstavlja si ga v njegovih herderjanskih obrisih kot svet skromnih in dobrih pastirjev, hrabrih, čeprav divjih borcev, svet Kraljeviča Marka in črnogorskih hajdukov. Gre, skratka, za repertoar, kakršen je bil v modi na Zahodu v času romantike in ga je Slataper, ne da bi se zavedal anahronizma, ponavljal s samozavestjo italijanskega intelektualca. In tako je zaznati v tekstu še drugo tragiko, poleg psihološke razklanosti, o kateri je bil govor, tisto namreč, ki raste iz ugotovitve, da ta italijanski intelektualec, ki hoče biti Italijan prav zato, ker hoče biti intelektualec,

⁶ S. Slataper, *Il mio Carso*, Mondadori, Milano, 1986, s. 43, 44. Omenjeni odlomek se v italijanščini glasi: »S'ciavo, vuoi venire con me? Io ti faccio padrone delle grandi campagne sul mare. Lontana è la nostra pianura, ma il mare è ricco e bello. E tu devi esserne il padrone. Perchè tu sei slavo, figliolo della nuova razza.«

razkrije meje svoje kulture in vso svojo nemoč nasproti izzivom, ki sta jih Trstu ponujala prostor in čas.

To globoko nepoznavanje problema je opazno tudi v pisanju drugega slovanskega Italijana s tržaškega literarnega Parnasa – Gianija Stuparicha (1891–1961). Tudi on kljub svoji globoki demokratični zavzetosti ni sposoben priznati, da je slovenski narod že konstituiran organizem, s svojo osebno kulturo in civilizacijo, kot tudi noče vedeti, da živijo Slovenci tudi onkraj kraške planote. »Slovenci,« pravi Stuparich, »nosijo v sebi neko prirodno hlapčevstvo, saj izhajajo iz neznanega in podjarmljenega naroda, tlačenege in vedno pripravljenege služiti gospodi, ki je močnejša in na višji civilizacijski stopnji od njih samih.«⁷

Kljub temeljnemu preziru do naroda brez kulture in civilizacije, ki ga je zaznati v navedenih besedah, se je Stuparich v letih med vojnama, v skladu s svojim globokim humanizmom, skušal postaviti proti navalu nacionalizma in fašizma, ki je grozil, da preplavi mesto. Vendar je v svoji osamljenosti in krhkosti kmalu omahnil in se zatekel v nekakšno privatno izgnanstvo, iz katerega je z grozo opazoval dogajanje in skušal nanj le poredkoma reagirati. V tem smislu je značilen njegov opis požiga Narodnega doma v Trstu, ki so ga fašisti uničili julija 1920. Gre za enega najbolj pretresljivih dogodkov v sodobni tržaški zgodovini, saj v svoji kruti neposrednosti simbolizira vse dotedanje narodnostne spore, ki so razdvajali mesto, pa tudi tiste, ki so jim v poznejših letih sledili. Stuparich opisuje v knjigi spominov *Trieste nei miei ricordi* [1948], kako je opazoval požig Narodnega doma in kako sta mu prizor nasilja in predvsem »grozna nemoč« gledalcev zbujala slutnji milijonov in milijonov bodočih nedolžnih žrtev. Vredne pozornosti so tudi besede, ki jih je zapisal v članku *Italian über Alles* leta 1921, v času torej, ko se je fašizem v Julijski krajini šele rojeval: »Živijo ali ne živijo v Julijski krajini Slovani, ki prebivajo v domovih svojih dedov? Slovani, ki obdelujejo polja, ki so jih prekopavali njihovi slavni očetje? Slovani, ki že od nekdanj ljubijo, mislijo in molijo v slovanskem jeziku? Nihče tega ne more zanikati. Je torej prav zasesti njihove domove, polja, cerkve in jim s pištolo v roki zapovedati, naj ne ljubijo, naj ne mislijo in ne molijo v svojem jeziku? Vse je mogoče. A potem je nadvse smešno in žalostno, da se čudimo, da se vznemirjamo in jezimo, če vzame to ljudstvo v roke puške ali ročne bombe in reagira na tak način; saj jim iz samega obupa kri zavre v glavi.«⁸

⁷ A. Ara e C. Magrirs, *Trieste, un'indentità di frontiera*, n. d., s. 118. Stuparich pravi takole: »Gli sloveni hanno un innato senso di servilismo«, sono »parte d'una nazione oscura e battuta, piegata alla gleba e al servire dal calcagno di signori più forte e più civili.«

⁸ L. Zeno, *Stuparich antifascista*, v *Nuova Antologia*, gennaio-marzo 1990, s. 185. Navedeni odlomek se glasi: »... ci sono o non ci sono nella Venezia Giulia, degli slavi che vivono in case costruite dai loro padri slavi? che coltivano campi dissodati dai loro padri slavi? che per lunga tradizione amino, pensino e preghino in slavo? Nessuno lo può negare. E'lecito invadere le case, i campi, le chiese di questi slavi e imporre loro con le rivoltelle in pugno, di non amare, di non pensare, di non pregare in slavo? Tutto può farsi lecito l'uomo; ma allora è supremamente ridicolo e malinconicamente triste, fare le meraviglie, irritarsi, imprecare se questa gente afferra il fucile o una bomba a mano e reagisca così, perchè il sangue le monta alla testa, con un puro atto di disperazione.«

Kljub pogumnemu obsojanju fašizma in njegove raznarodovalne politike v Julijski krajini pa Stuparich ni bil zmožen gledati na slovenskega človeka brez predsodkov svojega razreda. Leta 1941 je po dolgem molku izdal roman *Ritorneranno*, v katerem opisuje življenje tržaške iredentistične družine med prvo svetovno vojno. Služkinja Berta, obrobni lik v njegovem delu, spet pooseblja že kar stereotipno predstavo Slovana, kakršnega je zaslediti pri mnogih tržaških piscih. »In vendar, če bi bil njen značaj nekoliko bolj prilagodljiv,« pravi Stuparich v svojem romanu, »bi se Berta po desetletnem skupnem življenju lahko čutila kot družinski član. A ohranila je v sebi temačni instinkt divje živali, ki se le s težavo pusti približati.«⁹

Nasprotje med telesno in duševno lepoto tržaškega Italijana in grdoto Slovenca še odločneje izstopa v memoarskem delu *Primavera a Trieste* Piera Antonia Quarantotti-Gambinija (1910–1975). Pisatelj opisuje dogajanje v Trstu maja 1945, ko so jugoslovanske čete osvobodile mesto in ostale v njem štirideset dni. Gambinijev opis Slovana se v mnogočem približuje Slataperjevi upodobitvi »mongola trdih ličnic« kot tudi Stuparichevi predstavi dekle Berte. Njegovo pisanje je tako značilno, da ga je vredno navesti: »Ti kmečki Slovenci – in to lahko rečem, ker jih imam prvič nekaj stotin pred očmi: vsi so enako majhni in koščeni, umazano plavolasi in mršavi; če jih primerjaš s Tržačani, ki so visoki in ognjevit, je videti, kot da se niso rodili tu blizu, temveč da prihajajo iz povsem drugih krajev...«¹⁰ V tem že rasističnem odnosu do Slovana, in to v času, ko se je 2. svetovna vojna šele končala, je italijanski pisatelj, po rodu Istran, tipičen, čeprav verjetno zadnji predstavnik neke kulture, ki je bila še bolj izrazita v istrskih mestecih beneške tradicije kot v samem Trstu in ki je imela do slovenskega in hrvaškega sveta, čeprav jo je obkrožal od vseh strani, povsem odklonilno stališče.

S Quarantotti-Gambinijem smo se dotaknili še enega primera italijanskega pisatelja, ki ga je srečati na že tako pisanem tržaškem literarnem prizorišču. Gre za človeka iz Istre ali Dalmacije, ki se je kot begunec preselil v Trst in prinesel s seboj povsem svojevrstno, pogosto travmatično izkušnjo, čeprav ni nujno, da sprošča v posameznem avtorju odklonilen odnos do vsega, kar je slovensko. V tem smislu izstopa Splitčan Enzo Bettiza, za katerega je Trst v resnici samo etapa na njegovi časnikarski in politični poti, ki je dobila v zadnjem času že evropske razsežnosti. Jasno je, da se intelektualec s svetovljansko izkušnjo Bettize ne more ujeti v zanke cenenege protislovanstva. V romanu *Il fantasma di Trieste* (1985) podaja prefinjeno, ironično, a tudi kruto sliko tržaških meščanov in njihove »dvojne osebnosti«.¹¹ V novem ozračju dialoga, ki se začenja oblikovati

⁹ G. Stuparich, *Ritorneranno*, Garzanti, 1941, s. 17.: »Tuttavia«, pravi avtor, »se il suo carattere fosse stato soltanto un poco più malleabile, Berta avrebbe potuto, dopo dieci anni di convivenza, sentirsi e considerarsi persona di famiglia. Ma aveva conservato l'istinto ombroso della bestia selvatica che si lascia difficilmente avvicinare.«

¹⁰ P. A. Quarantotti Gambini, *Primavera a Trieste*, Mondadori, Milano, 1951, s. 134. Pásus se glasi: »Questi sloveni della campagna – e qui posso constatarlo perchè ne ho, per la prima volta alcune centinaia sotto gli occhi: uniformemente bassi e ossuti, biondici e scabri – sembrano non cresciuti qui vicino ma di tutt'altri paesi, a paragone dei triestini che sono alti e baldi.«

¹¹ E. Bettiza, *Il fantasma di Trieste*, Milano, 1958, S. 203, 204.

v Trstu v desetletjih po drugi svetovni vojni, posebno od šestdesetih let dalje, se tudi odnos do Slovencev postopoma, a vztrajno spreminja. Zanimivo je, da so Slovani v pripovedi Enza Bettize, od morlaške dojlje do hišnega zdravnika Janovicha, še najbolj pokončni ljudje, prav zato, ker so ostali zasidrani v svoji primarni narodnostni kulturi in tako ohranili svojo lastno identiteto.

Rahločutnejši odnos do slovenske tematike, če že ne odprtost do »drugačnega« sveta, kažejo mnogi sodobni pisatelji iz Istre in Trsta: Renzo Rosso, Carolus L. Cergoly, Feruccio Fölkel, Guido Miglia, Giorgio Depangher in drugi. Slovenski človek je v njihovih očeh bistveno povezan s političnim, kulturnim in gospodarskim utripom tega »obupanega mesta«, kakor ga imenuje Fölkel, ki je v knjigi *Trieste Provincia Imperiale* (1983) skupaj s Cergolyjem nostalgичno, a hkrati sproščeno spregovoril o Trstu in njegovi kulturi, znotraj katere ima opazno mesto tudi slovenska. Najvidnejši pisatelj te skupine je Fulvio Tomizza (1935), ki se je med vsemi najbolj odkrito lotil prav odnosov med različnimi etničnimi skupinami na meji, v zavesti, da je treba odkriti tiste dolgo prezrte in zatajene korenine, iz katerih je mesto ob Jadranu stoletja črpalo svoje življenjske sokove in moči. Pisatelj si torej v svojem delu prizadeva, da bi pripomogel k zblizanju med obema narodoma, da bi se končno vzpostavile tiste vezi, ki bi zabrisale »nesmiselno mejo med Trstom in njegovim najbolj neposrednim zaledjem«, pa tudi mejo, ki se je zarezala v dušo mnogih prebivalcev tega mesta.¹² Tomizzovi junaki, po rodu Slovenci ali Hrvati, niso več izključno drugorodci, s katerimi bi bil mogoč površen, enosmeren in vzvišen odnos; niso le marginalni liki, potisnjeni na rob kulturnega, političnega in gospodarskega vrenja, v službi meščanskega Trsta, ki jim za usluge vrača le prezir in zaničevanje. V njegovo prozo vstopajo tudi s svojo zgodovinsko in kulturno razsežnostjo in postajajo tako osebk, s katerimi je mogoče razviti človeški dialog, s katerimi je mogoče navezati prijateljsko ali ljubzensko razmerje.

Slovenski problematiki pa se je pisatelj v celoti posvetil predvsem v romanu *Gli sposi di via Rossetti* (1986) s podnaslovom »Tragedija neke manjšine«,¹³ ki hoče biti po njegovih besedah neke vrste oddolžitev za krivice, ki jih je manjšina pretrpela s strani večinskega naroda.¹⁴ Slovenska družina Tomažič, iz katere izhaja glavna junakinja Dani, sestra Pinka Tomažiča, ki ga je fašistično sodišče obsodilo na smrt leta 1941, predstavlja v nekem smislu že kar emblematično tražaško družino, ki s svojo usodo potrjuje besede pisatelja Slataperja z začetka našega stoletja: »Trst je mesto, pregnateno s tragedijo.«¹⁵

Na koncu morda ne bo odveč še enkrat poudariti, da se tudi književna dejavnost, kot je videti iz navedenih primerov, nikakor ne more iztrgati iz tiste splošne atmosfere, ki oblikuje in usmerja odnose različnih etničnih skupin na meji. Gre za odnose, ki jih ne pogojujejo toliko konkretne koristi ali potrebe po racionalnem sožitju, kolikor predvsem globoko v podzavesti zakoreninjena čustva, strasti in težko nadzorovani predsodki. »Samo če je

¹² F. Tomizza, *Ieri, un secolo fa*, Rizzoli, Milano, 1987, s. 209.

¹³ F. Tomizza, *Gli sposi di via Rossetti*, uvodno študijo napisal E. Guagnini, Milano, Mondadori, 1986.

¹⁴ M. Košuta, *Soočenja, Btoi parollei*, Sodobnost, XXVII, št. 2, 1989, s. 170.

¹⁵ E. Apih, F. Tomizza, *Gli sposi di via Rossetti*, *Metodi e ricerche*, N. S. 1. V, št. 2, luglio-dicembre 1986, s. 103.

človek sposoben odkriti edino pravo in človeško kulturo, kulturo dobrega in zlega, usode in potrpljenja,« pravi Elio Apih v svoji prodorni recenziji Tomizzovega besedila, »je zmožen vzpostaviti tudi dialog z najbližjim človekom.«¹⁶ Dodamo lahko, da najbolj tragični del odnosov izhaja iz pomanjkanja volje do resničnega poznavanja lastnega soseda.

¹⁶ Ibid., s. 104.

Johann
Drumbl

Pragovi in meje

Immer verwandter werden mir die Dinge...

Rilke

Nobenega dvoma ni, zbrali smo se ob težavni témi. Še posebna težava pa tiči v podnaslovu, ki je v resnici iritanten, saj človeku že prvi hip pride na misel vse preveč zgledov, ki nasprotujejo tistemu *za*, ki naj bi pripeljal do *kulture miru*. Naj se v okviru nemško-slovenskih literarnih stikov spomnim samo vznemirljive in burne epizode, katere glavni junak je bil avstrijski pisatelj Peter Turrini, ko je v bližini

Beljaka recitiral pesmi v nemščini, po končnem aplavzu pa je razkril, da so bile te pesmi v resnici le nemški prevodi besedil slovenskih pesnikov s Koroškega. Nadaljevanje njegove izjave je šlo v tako smer, da so ga bralci krajevnega časnika lahko prebirali v črni kroniki in ne na kulturnih straneh. Vendar pa po drugi strani, če obrnem pogled za devetdeset stopinj proti še kako »vroči« meji, ne morem drugače, kot da omenim usodo literarnih del v obeh jezikih: že res, da koeksistirajo, vendar segregirana v ločenih knjižnicah.

Seveda je možen ugovor, da v teh primerih ne gre zares za *meje*, razumljene v običajnem pomenu besede, glede na to, da te meje potekajo znotraj iste dežele, znotraj iste jezikovne skupnosti. In to površno, navidezno sosodstvo lahko zbuja zgolj trenja, nerazumevanja, brezbržnost. Književnosti v različnih jezikih, izrazi različnih kultur, ki sobivajo znotraj istih meja, predstavljajo mejen primer, ki pa je nedvomno nadvse zgovoren. Ker sem si izbral prav to področje, lahko v svojem prispevku za začetek povlečem natančen rez, lahko določim témo v témi.

Če izhajamo s položaja obojestranske sovražnosti, je tematsko središče v celoti definirano, kolikor v stvarnosti ločuje nasproti stoječi si skupini: in to, kar ju ločuje – če mi je dovoljen na videz že izrabljen in izpraznjen dialektičen obrat – je prav to, kar je lastno vsakemu od te dvojice. Tega vprašanja sem se lotil, ker sem hotel odgovoriti na izziv – vsaj čutil sem to kot izziv – ki ga je zastavil podnaslov našega srečanja. In da bi odgovoril tako obvezujočemu povabilu, bom svoj prispevek uokviril pod zaščito pomembnega navedka, besed, utemeljenih na gotovosti, ki literaturi odmerja izjemno pomembno mesto v človeškem početju.

Hölderlin je napisal pismo prijatelju Böhlendorffu, in to v usodnem trenutku svojega življenja, v poslednjem trenutku, ko je še gojil upanje, da bo uspešno dokončal življenjski načrt, ki je bil obenem tudi literaren in